

DR. BERECKZI SÁNDOR

Juhász Gyula Tanárképző Főiskola

Szeged

Nemzeti alaptanterv MŰVELŐDÉSI ÉS KÖZOKTATÁSI MINISZTERIUM

Szeretném hinni, hogy senki nem lepődik meg azon, amiért a Módszertani Közlemények könyvismertetési rovatában a Művelődési és Közoktatási Minisztérium 1995-ben, a Kormány 130/1995./X.26./ rendeletének mellékleteként a Korona Kiadó gondozásában, a debreceni Alföldi Nyomda Rt. nyomtatásában és kötésében megjelent Nemzeti alaptantervet mutatom be. Igaz, úgy gondolom, hogy ma már az iskolák pedagógusainak a szó szoros értelmében nem kell a NAT-ot bemutatnom, hiszen volt idejük megismerni az előkészítő munkák és az egyes változatok vitája során is. Nem is vállalkozom most a NAT teljességének – főleg pedig az egyes műveltségi területek – elemzésére, értékelésére. Elsősorban mint könyvet, mint nyomdatechnikai produktumot venném vizsgálat alá. A NAT-ot példamutató gyorsasággal – a Magyar Hírlap 1995. október 17-i száma mellékletként megjelentette, s így az érdeklődők könyvformában való megjelenése előtt tanulmányozhatták. Ez a melléklet azonban nyilván nem felel meg a könyvvel szemben támasztható követelményeknek. A Korona Kiadónak köszönhetően – bár voltak viták a kiadással kapcsolatban is – most könyves változatban is rendelkezésünkre áll ez a sok vitát, még több munkát, szellemi energiát és nagy szakmai hozzáértést kívánó fontos dokumentum.

Még egyszer szeretném hangsúlyozni, hogy a NAT-ról most mint nyomdatechnikai alkotásról írnék néhány gondolatot. Véleményem szerint valóban alkotás, külső formájában is, minden túlzás nélkül: szép, sőt: gyönyörű. Öröm ránézni, öröm kézbe venni. Meggyőződésem, hogy a könyvtárak – akár a köz-, akár a magánkönyvtárak – maradandó értékei lesznek hosszú évtizedeken át. Sajnos, hosszas tanulmányozás után sem sikerült kideríteni, hogy kinek köszönhetjük mind a fedőlap, mind a belső részek megtervezését, esztétikai kivitelezését. Ismeretlenül is szeretnék gratulálni ehhez a művészeti alkotáshoz, könyvművészeti termékhez. Minden erőltetett hasonlat nélkül a XX. század kódexének tekinthetjük. A fedőlap narancssárga alapszínén a kék és a fekete betűk, felírások ízléses elrendezése már kedvet teremt a belelapozásra. S valóban rendkívül szellemes, ötletes, alkotó képzeletre és gondolkodásra valló a belső részek színvilága!

A bevezető fejezetek világoskék színét az egyes műveltségi területek találó színjelzései követik. *Az anyanyelv és irodalom* derűs narancssárgája, *az élő idegen nyelv* gyengéd kékje, *a matematika* finom lilája, *az ember és társadalom* élő s mégis szelíd pirosa, *az ember és a természet* üde, halvány zöldje, *a Földünk és környezetünk* lágy barnája, *a művészetek* léleküdtető világos citromsárgája, *az informatika* nyugtató rózsaszínje, *az életvitel és gyakorlati ismeretek* acélszürkéje, *a testnevelés és sport* élénk, sugárzó lilája. Nem tudom, sikerült-e eltalálnom a tervezőnek a színek és a műveltségi területek összekapcsolásának elképzelését, de bennem ezek az asszociációk támadtak. S rendkívül szellemes az iniciálék használata: Az iskolai oktatás egészére kiható közös követelményeket a tervező különböző jelekkel („iniciálékkal”) differenciálja az egyes műveltségi területeken belül. Így minden évfolyam valamennyi műveltségi területnél a tananyag megjelölésének szélén – mint a középkori kódexekben – ott láthatjuk a tájékoztató jeleket. Így külön jel hívja fel figyelmünket a hon- és népismerethez, a kapcsolódás Európához és a nagyvilághoz, a kom-

munikációs kultúrához, a környezeti neveléshez, a testi és lelki egészséghez és a tanulóhoz kapcsolódó követelményeket.

A NAT tartalmi anyagában való könnyű és gyors tájékozódást segíti az áttekinthető, világosan tagolt szerkesztés. Minden műveltségi területnél s minden évfolyamnál a műveltségi terület oktatási és nevelési célkitűzését követi a tartalmi anyag differenciálása az általános fejlesztési követelménynek tömör, tagolt, pontos megfogalmazásában, majd a részletes követelmények megjelenése az egyes évfolyamok végén. A részletes követelményeket hármasságú táblázatban tekinthetjük át: az első oszlopban a tananyagot, a második oszlopban a fejlesztési követelményeket (kompetenciák, képességek), a harmadik oszlopban pedig a minimális teljesítményt. A tantervnek ez a belső szerkezeti és tartalmi tagoltsága is új a magyar tantervek történetében.

Érdekes ezt az új dokumentumot elődeivel összehasonlítani, hogy lássuk a merőben új voltát – külső formájában is. Az általános iskola első tanterve (1946) 13,5x20,5 cm-es méretével megadta a többi tanterv „alpméretét is”, mivel a többi hasonló méretű kivitelben jelent meg. Nőtt azonban a terjedelem, az 1946-os tanterv 75 oldalon, az 1950-es (második tanterv) tanterv – az MDP 1950-es párthatározatának nyomán végrehajtott radikális módosítás után – 61 oldalon jelent meg. Mindkét tanterv színe sárgásfehér volt. Az 1954-es (I–IV. osztály számára) és az 1958-as (V–VIII. osztály számára) kiadott tantervek „vették fel” a „kincstári szürke” színt. Mindkettő már lényegesen nagyobb terjedelmű volt, mint az elődeik: az 1954-es 230 oldalon, az 1958-as 239 oldalon. Az 1962-es tanterv terjedelme már 670 oldal, s az 1978-as tanterv 872 oldalon jelent meg. Igaz, ez utóbbi „Az általános iskolai nevelés és oktatás terve” címen magában foglalta a korábbi nevelési terv anyagát is. A hagyományos szürke színt az 1978-as tanterv módosított változata váltja fel 1987-ben fehér fedőlappal, I. és II. kötet 379-379 oldallal.

Ilyen előzmények után jelenik meg 1995-ben a NAT, 21x28,5 cm-es formátummal, 262 oldalon. Úgy gondolom, hogy a NAT kiadói ezzel a formai módosítással is jelezni kívánták az új tanterv újszerűségét, elhatárolódását a régi tanterv célkitűzésével, funkciójával és tartalmával szemben. Az eddigi tantervek központosító, egységesítő pedagógiai célkitűzésével ellentétben a NAT kerettanterv jellegével az egyéni „színt”, az „egyéniséget” kívánja hangsúlyozni, s ezt formájával, színeivel is kifejezésre juttatni. S valóban új fejezetet jelent a magyar tantervek hosszú fejlődéstörténetében, beleértve itt az 1945 előtt megjelent tanterveket is.

Mint már említettem, az egyes műveltségi területek elemzésével nem szándékozom foglalkozni. Egyrészt ennek az ismertetésnek szűk kerete ezt nem teszi lehetővé, másrészt pedig azért, mivel a műveltségi területek tartalmával, követelményrendszerével kapcsolatosan még nagyon intenzív viták folynak mind a szaktudományok képviselői, mind pedig az illetékes szaktanárok körében. S úgy sejttem, még sokáig folyni is fognak.

Fontosnak tartom azonban ez ismertetés keretében is röviden kitérni a NAT I. fejezetére: „A nemzeti alaptanterv szerepe a kötelező oktatás tartalmi szabályozásában.” E fejezetről a viták során eddig kevés szó esett, pedig nagyon lényeges elvi kérdéseket tartalmaz. Így mindenekelőtt kiemeli a NAT-ban követett értékrendeket: a demokrácia, a nemzeti, az európai, a humanista, valamint az emberiség előtt álló közös problémák értékeit. Nagyon fontos és valóban új értékekre hívja fel a NAT a figyelmet! De az I. fejezetben kaptak helyet a következő lényeges témák is: az egységes, alapvető követelmények, az egységes alapokra épülő differenciálás, a NAT műveltségi területei (részterületei) és javasolt arányai, a műveltségi területek oktatásának közös követelményei, a NAT és az életkori jellemzők, a NAT követelményrendszerének értelmezése, struktúrája, a NAT alkalmazása és a helyi tanterv, a nemzeti és etnikai kisebbségek oktatásának sajátos elvei, a testi, érzékszervi, értelmi, beszéd- és más fogyatékos tanulók nevelésének és oktatásának sajátos elvei és végül a NAT hatálybalépése. Mindegyik problémakör alapos elemzést érdemelne. A tantervméleti szakemberek, a tantervelemzők bizonyára el is fogják végezni ezt a munkát.

Most csak két problémát szeretnék érinteni, ismét a régi tantervekkel történő összehasonlítás alapján, anélkül azonban, hogy mélyebb elemzésbe bocsátkoznék. Az egyik – és ez nagyon

lényeges kérdés minden tantervben, így a NAT-ban is – a *kötelezően megjelölt cél, embereszmény*, mivel ez adja meg az egész oktató-nevelő munka leglényegesebb elméleti alapvetését.

Az általános iskolai tantervek nevelési célkitűzései nyomán végigkísérhetjük társadalmunk gazdasági, politikai, kulturális életének változásait. Az 1946-os tanterv az általános iskola feladatákként ezt jelöli meg: „Az általános iskola feladata, hogy a tanulót egységes, alapvető, nemzeti műveltséghez juttassa, mindenirányú továbbnevelésre és önnevelésre képessé tegye, és közösségi életünk tudatos és erkölcsös tagjává nevelje.” Az 1950-es tanterv már eltér ettől a célkitűzéstől: „Az általános iskola célja, tanuló ifjúságunkat Népköztársaságunk öntudatos, fegyelmezett állampolgárává, a dolgozó nép hűséges fiává, a szocializmus építőjévé nevelje – a közösség, a nép, a haza önzetlen szolgálatának, a munka szeretetének és megbecsülésének, a nemzeti függetlenség, a dolgozók nemzetközi harca érdekében való önfeláldozásnak és bátorságnak szellemében.” Az 1954-es, illetve az 1958-as tanterv célkitűzése: „Az általános iskola nyújtson minden tanulónak a dialektikus materialista világnézetet megalapozó egységes alpműveltséget; egész oktató-nevelő munkájával céltudatosan fejlessze bennük a kommunista ember erkölcsi tulajdonságait, jellemvonásait, magatartását; tegye képessé őket arra, hogy szocializmust építő hazánk művelt, mindenoldalúan fejlett, öntudatos dolgozói és védelmezőivé váljanak.” Az 1962-es tantervben ezt a célkitűzést találjuk: „Az általános iskola célja, hogy megalapozza a kommunista ember személyiségének kialakítását.” Lényegesen módosul az 1978-as tanterv célkitűzése: „Az általános iskola célja, hogy megalapozza a szocialista ember személyiségének az ismeret-világnézet-magatartás egységében történő kialakítását, a társadalmi műveltség alapvető javainak az életkor lehetőségeit figyelembe vévő feldolgozását, útját, építve a fiatalok munkájára, közösségi tevékenységére, tapasztalataira.”

E célkitűzésekkel szemben – hosszas ideológiai viták, politikai érdekegyeztetések után – a NAT célkitűzése a következő: „A NAT-ban képviselt értékek, az egységes, alapvető követelmények és az ezekre épülő differenciálás egyaránt azt a célt szolgálják, hogy a tanulók – adottságaikkal, fejlődésükkel, iskolai és iskolán kívüli tanulásukkal, egyéb tevékenységeikkel, szervezett és spontán tapasztalataikkal összhangban – minél teljesebben bontakoztathassák ki személyiségüket.” Ez minden ideológiai, politikai jelző nélküli, de minden emberi értéket magában foglaló nevelési célkitűzés megfelel a mai pszichológia, pedagógia és szociológia személyiségközpontú szemléletmódjának. Megvalósítása semmivel sem jelent könnyebb feladatot a gyakorlati oktató-nevelő munkában, mint a korábbi tantervek elérendő célja, embereszménye.

Ugyancsak érdemes összevetni az eddigi tantervek *nevelési feladatrendszerét*, amellyel a megjelölt nevelési célt kívánták elérni.

Az 1946-os tanterv még nem differenciálja a nevelési feladatokat, de nyomatékosan aláhúzza, hogy az általános iskolának az egységes közműveltségi alapvetés biztosítása mellett lehetővé kell tenni a tanuló egyéni hajlamainak és képességeinek fejlődését. Az 1950-es tanterv – célkitűzésének megfelelően – a következő nevelési feladatokat jelöli meg: „Az általános iskola feladata, hogy megadja az általános műveltség alapjait, küzdjön a babonák, a reakciós előítéletek és minden maradiság ellen, a társadalom és természet fejlődésének törvényeit a gyakorlati élettel szoros kapcsolatban tanítsa, és alkotó munkára neveljen, tudományos, technikai és kulturális alapismeretek nyújtásával a tanulókat mindenirányú továbbtanulásra képessé tegye.” Az 1954-es (1958-as) tanterv nevelési feladatrendszere: A tudományok alapjai révén kialakítani a dialektikus materialista világnézetet és meggyőződést, a szükséges jártasságokat, készségeket és képességeket, a műveltség állandó fejlesztésének igényét, meg kell ismertetni a kommunista erkölcs követelményeit, a kommunista magatartás alapvető készségeit, a korszerű termelés tudományos alapjait, ki kell alakítani a termelés egyszerűbb eszközeivel való bánásmód készségeit, meg kell alapozni a politotechnikai légkört. Nevelni kell az esztétikai érzéket, ízlést. Erős, edzett, munkabíró ifjúságot kell nevelni, ki kell alakítani a higiénikus életmód megfelelő szokásait. Az 1962-es tanterv differenciálja és pontosítja az egyes nevelési feladatokat. „Az általános iskola feladata, hogy nyújtson

minden tanulónak egységes, korszerű alpműveltséget; egész oktató-nevelő munkájával céltudatosan fejlessze bennük a kommunista emberre jellemző erkölcsi tulajdonságokat; neveljen úgy, hogy a tanulók szeressék szocialista hazánkat és más országok népeit, becsüljék a munkát és a dolgozó embert, vegyenek részt társadalmunk célkitűzéseinek megvalósításában; tegye képessé őket arra, hogy hazánknak és a jövő társadalmának mindenoldalúan fejlett, öntudatos dolgozóivá és védelmezőivé válhassanak.” Az általános iskola teljes nevelési feladatrendszerét azonban az 1960-ban kidolgozott nevelési program (nevelési terv) tartalmazza, amely a következő nevelési feladatokat sorolja fel: testi nevelés, világnézeti-politikai nevelés, a szocialista hazaszeretetre és a nemzetköziségre nevelés, a munkára nevelés, a szocialista humanizmus és a közösségi magatartás nevelése, az esztétikai nevelés” Még részletesebb, árnyaltabb az 1978-as tanterv nevelési feladatrendszere. „Az általános iskola nyújtson minden tanulónak egységes, korszerű, továbbépíthető alpműveltséget; céltudatosan alakítsa ki a tanulóknak a dialektikus és történelmi materialista világnézet alapjait; fejlessze a szocialista emberre jellemző erkölcsi tulajdonságokat, a szocialista hazafiságot és internacionalizmust, a munka és a dolgozó ember megbecsülését, a közösségi magatartást; alapozza meg a tanulók politechnikai műveltségét; tegye képessé őket a szép befogadására, megővésére és megteremtésére; testileg, szellemileg egészséges, edzett nemzedéket nevelje” Ha eltekintünk az egyes nevelési feladatokat finomító, részletezőbb kifejtéstől, megállapíthatjuk, hogy a nevelési feladatok ideológiai tartalma nem sokat változott (kommunista-szocialista), de nem történt lényeges változás a nevelés fő feladataiban sem.

A fentebb ismertetett történeti áttekintésben érthetjük meg igazán a NAT-ban megjelölt nevelési feladatokat is. Szakítva ismét a NAT a hagyományos elnevezéssel, nem nevelési feladatként, hanem „*a műveltségi területek oktatásának közös követelményei*” címen jelöli meg. Aláhúzzák a NAT készítői: „*A korszerű műveltség néhány követelménye áthatja az iskolai oktatás szinte valamennyi elemét.*” Ezek a közös követelmények a következők: 1.) *A hon- és népismeret, a nemzeti kultúra értékeire való nevelés.* 2.) *Kapcsolódás Európához és a nagyvilághoz: az egyetemes emberi kultúra értékeire való nevelés.* 3.) *A környezeti nevelés.* 4.) *A kommunikációs kultúrára való nevelés.* 5.) *A testi és lelki egészségre való nevelés.* 6.) *A tanulásra való nevelés.* 7.) *A pályaorientációs nevelési feladatai.* Azt hiszem, minden különösebb elemzés nélkül is kiderül a NAT nevelési feladatrendszerének újdonsága, maisága, szükségszerűsége, ugyanakkor konkrétabb, realisabb jellege, s ennek következtében – remélhetőleg – könnyebb megvalósíthatósága is.

Az 1995-ben megjelent *NAT funkcióját, tartalmát és formai sajátosságait illetően sajátos helyet foglal el a magyar tantervek fejlődéstörténetében.* Ezt a készítői is hangsúlyozzák, amikor megállapítják: „*A NAT nem hagyományos értelemben vett tanterv, hanem alap a helyi tantervek és a tantárgyi programok számára.*” Ugyanakkor azonban a *NAT-nak is megvan a maga története.* Jelenlegi tartalma, szerkezete hosszú vitáknak, éles, kíméletlen küzdelmeknek, értelmezésbeli eltéréseknek az eredményeként jött létre. A NAT elkészítésének munkálatai 1989 októberében kezdődtek meg, s erről a Köznevelés 1989. december 8-i száma adott tájékoztatást. Első változatát széles körű országos vita után átdolgozta a Báthory Zoltán által vezetett bizottság. A második változatot – szintén országos vita után – a harmadik változat követte, amelyet az 1993-ban megtartott székesfehérvári fórumon alapos átdolgozásra javasoltak. Így kezdődtek meg a negyedik változat munkálatai. Közben – 1993-ban – egy minisztériumi bizottság – Baranyi Károly vezetésével – egy előbbiektől eltérő koncepciót dolgozott ki. Megpróbálkoztak a két koncepció összeegyeztetésével. Az ezzel kapcsolatos viták sok időt raboltak el. 1994-ben megjelent a NAT minisztériumi változata is. Ismét sokoldalú vita tisztázta a felmerülő problémákat. S ennek lezárása után kerülhetett sor arra, hogy a kormány elé terjesszék a véglegesített változatot, s ezt követhette a minisztériumi rendelkezés a NAT megjelentetésére. N. Sándor László a Magyar Hírlap 1995. október 17-i számában a mellékletként közölt NAT bevezetőjében írja: „Elfogadta a kormány a nemzeti alaptantervet, melynek sok változata készült. Évekig tartó, politikai elemeket sem nélkülöző vita, közvélemény-kutatás előzte meg a mostani változat elkészülését, amely most a közoktatási törvény módosítása után állami dokumentummá vált.”

Az elkövetkező években a gyakorló pedagógusokra nehéz feladatok várnak, mivel a NAT alapján kell elkészíteni a helyi tanterveket és tantárgyi programokat. Ez nagyon komoly szakmai, pszichológiai, pedagógiai előkészületet és felkészülést igényel. Ez annál is nehezebb lesz, mivel a magyar neveléstörténet során ilyen jellegű feladatot a pedagógusoknak még soha nem kellett végezniük. Remélhető, hogy a feladat újdonsága, alkotó pedagógiai jellege segít majd leküzdeni a nehézségeket. S ebben talán – a szakmai, pedagógiai problémák bonyolultsága ellenére is – segítséget adhat a NAT tartalmi értékrendje, átgondolt, kiérlelt szerkezete és nem utolsósorban vonzó, formai esztétikuma is.

Korona Kiadó, Debrecen, 1995. 262. p.

KOMÁROMI ISTVÁN

BGYTF Eötvös József Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium

Nyíregyháza

Egy útkereső, új szemléletű kézikönyv

Az egyetlen Föld c. tanári – módszertani – kézikönyv bemutatása

Komáromi István
Károlyi Katalin Székelyhídi Cs. Tibor Csizmadia

EGYETLEN FÖLD

TANÁRI – MÓDSZERTANI – KÉZIKÖNYV

Az elmúlt évtizedek tankönyvpiacának sokak által ismert és használt képviselői voltak az *általános- és a középiskolai tanári kézikönyvek*. A hosszabb ideig változatlan tantárgyi struktúrában belül egy-egy tantárgy tankönyvi anyagának a feldolgozásához módszertani segítséget nyújtó kézikönyveket haszonnal forgathatták a pályakezdő pedagógusok, de ötleteket meríthettek belőlük a már tanítási gyakorlattal rendelkező tanárok is. (A legéletszerűbbek azok a kézikönyvek, amelyeket olyan szerzők, szerzőpárosok írtak, akik maguk is tapasztalt gyakorló tanárok, esetleg tantárgypedagógusok vagy szakpublicisták voltak.)

Napjaink oktatáspolitikai változásai – a NAT megszületése, az iskolaszervezet módosulásai, a tantárgyi rendszer átalakulása – nem hagyták érintetlenül a korábban talán egysíkú tankönyvpiacot, tankönyvkínálatot sem. Ma már egy-egy tantárgy műveltségi anyagának a feldolgozásához is többféle, különböző stílusban megírt – s tegyük hozzá, igen gyakran egymástól eltérő színvonalú – tankönyvet, tankönyvcsaládot kínál a szép számú tankönyvkiadó. Az *alternatívákat jelentő* különböző *tankönyvek* közötti válogatási lehetőség – még ha ez egy-egy teljesen új tankönyv használata esetében a kipróbálás tapasztalatának hiányában nem teljesen veszélytelen is – mindenképpen jó dolog. Ez viszont azt is eredményezheti, hogy a korábbiakkal szembeni sokszínű tankönyvpalettához, egy-egy tantárgy egy-egy évfolyamon használható különböző tankönyveihez igen nehéz írói és kiadói feladat lehet elkészíteni a hagyományos tanári, módszertani kézikönyveket.

A közelmúltban – kollégáimmal s egyben szerzőtársaimmal – egy olyan tanári kézikönyv megírásához fogtam hozzá, mely formai és tartalmi vonatkozásban sok tekintetben eltér az elmúlt évtizedekben használt módszertani tanári kézikönyvek jellegétől. Az MTV 2. Ismeretterjesztő Műsorok Szerkesztősége által nagy sikerrel vetített, „Az egyetlen Föld” című japán filmsorozat (írta és rendezte Hirohikó Sano és Takashi Nakazató, a magyar változat szerkesztője Vargáné Böröndy Erzsébet, magyar szöveg dr. Nemerékényi Antal) *általános és középiskolai felhasználásával* kapcsolatosan fogalmazódott meg egy olyan tanári kézikönyv elkészítésének az igénye, amely bármely iskolatípusban használható, s a jelenlegi sokszínű iskolaszervezethez, illetve az